

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

У сучасній теорії і практиці регіонального менеджменту значне місце відводиться такому питанню, як організація та підтримка процесів кластеризації. У системі кластерних відносин особливу роль відіграє підтримка ініціатив з боку держави, регіональних органів влади, місцевого співтовариства. Активний розвиток кластерів сформував новий вид регулювання даного середовища – кластерну політику. У статті обґрунтовано та визначено теоретико-методологічні засади формування кластерної політики, надано загальний висновок щодо не сформованості таких ключових положень, як теоретичних узагальнень; методологічних положень; практичного досвіду з питань ефективної адаптації та специфіки особливості окремих територій.

Ключові слова: кластеризація, кластерна політика, концепція, теоретико-методологічні засади, інновація, інституціоналізація.

Постановка проблеми. У сучасній теорії і практиці регіонального менеджменту значне місце відводиться такому питанню, як організація та підтримка процесів кластеризації. Це відносно нове явище в системі знань менеджменту вимагає глибокого опрацювання та формування теоретико-методологічної основи складових кластерної політики, моделей розвитку процесів кластеризації, механізмів та інструментів контролю і мотивації кластероутворення.

Сам по собі процес кластеризації, тобто поява кластерних форм взаємодії між господарюючими суб'єктами, не є чисто ринковими феноменом. У системі кластерних відносин особливу роль відіграє підтримка ініціатив з боку держави, регіональних органів влади, місцевого співтовариства. Активний розвиток кластерів сформував новий вид регулювання даного середовища - кластерну політику. У широкому розумінні кластерна політика - це системне, науково обґрунтоване і цілеспрямоване регулювання процесу кластеризації. У своєму розвитку вона оформилася як державна і регіональна політика і має дворівневий характер. У практичному розвитку кластерна політика активно формує і реалізує систему державних, регіональних, галузевих і суспільних механізмів та інструментів із підтримки кластерів і кластерних ініціатив, формування інституціональних основ кластероутворення та їх цільовий інноваційний розвиток, що забез-

печує підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування кластерної політики та ефективного функціонування кластерів займаються такі провідні фахівці, як О. Фінагіна, В. Дорофійенко, В. Захарченко, О. Горшенєва, Н. Ларіонова та ін. Питання формування наукових засад кластерної політики та накопичення відповідного досвіду лише набуває востребованості.

Мета дослідження. Обґрунтування та визначення теоретико-методологічних засад формування кластерної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємства й організації, що входять до складу кластерів, забезпечують розвиток ринкового середовища, створюють нові форми міжкластерної та внутрішньокластерної конкуренції, формують нові стимули до впровадження найсучасніших інформаційних систем і технологій, мережових форм взаємодії, інновацій та інтелектуальних продуктів.

Ключовою характеристикою кластерної політики є її орієнтація на потреби малого та середнього бізнесу. Це в контексті кластерної політики обумовлено тим, що саме малі та середні підприємства найбільшою мірою потребують підтримки, тому що в силу своїх обмежених ресурсних можливостей і розмірів не можуть самостійно подолати багато труднощів. Проте, в системі державної та регіональної підтримки, синергетичних зв'язків з ринком і

бізнес-середовищем формується унікальна можливість реалізувати не тільки власні економічні та соціальні інтереси, а й забезпечити підвищення інноваційного рівня та конкурентоспроможності регіону та країни.

Кластерна політика країни або регіону може бути представлена як узгоджені заходи підтримки портфеля кластерних ініціатив цю оптимізуються з погляду ефектів і ризиків від його реалізації. Кластерні ініціативи являють собою як окремі, так і спільні організовані зусилля кластерних фірм, урядових, освітніх і дослідних організацій, спрямовані на збільшення зрос-

тання та зміцнення конкурентоспроможності конкретного кластера на певній території. Слід підкреслити місце та роль цільової спрямованості кластерних ініціатив у процесі формування ефективної кластерної політики (рис. 1).

Розрізняють кластерну політику державну, регіональну та галузеву. Зазвичай кластерна політика розглядається як альтернатива заходам традиційної «промислової політики» конкуренції, в рамках якої здійснюється підтримка конкретних підприємств чи галузей.

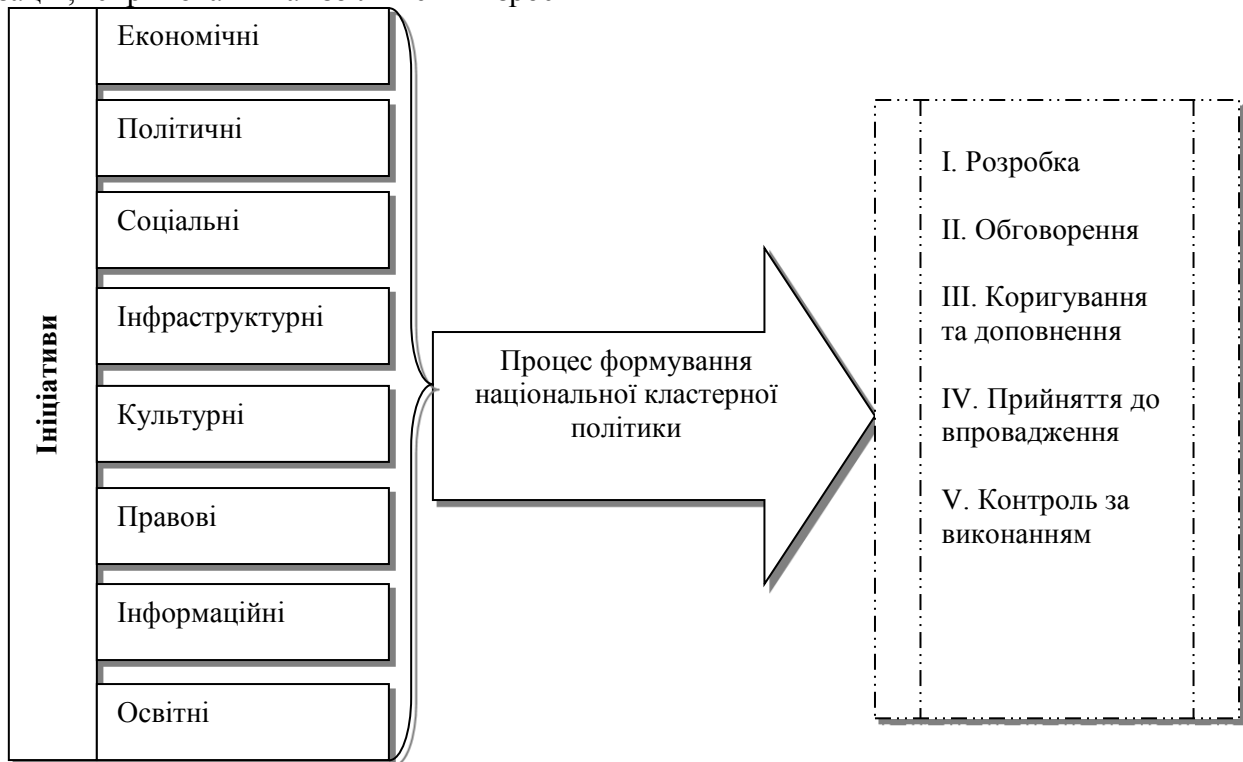

Рис. 1. Цільова спрямованість кластерних ініціатив у процесі формування відповідної політики

Джерело: розроблено автором

Україна тільки приступає до формування концепції кластерної політики. Це послідовний рух у напрямі:

активної державної підтримки інституціоналізації кластерної політики;

кластерів як нових форм активної і пасивної взаємодії на рівні «бізнес – держава – регіон – галузь – ринкове середовище»;

формування теорії і методології розробки, адаптації та реалізації механізмів та інструментів кластеризації.

Кластерна політика - спільні, цілеспрямовані, закріплені документально дії представників бізнесу, органів влади, освітніх та науково-дослідних інститутів, а також інших елементів кластера з формування сприятливих умов бізнес-середовища для розвитку кластерів і підвищення ефективності діяльності всіх його елементів.

Реалізація кластерної політики спрямована на розв’язання таких завдань:

сприяння підвищенню конкурентоспроможності підприємств і організацій, що

входять до складу територіальних кластерів, поліпшенню якості життя на території їх базування;

розвиток інноваційної, виробничої, транспортної, енергетичної, інженерної, житлової та соціальної інфраструктури територіальних кластерів;

сприяння залученню на територію базування територіальних кластерів інвестицій (включаючи розміщення дослідних, розробницьких та інжинірингових центрів українських і зарубіжних компаній, стимулювання трансферу і локалізації технологій виробництва інноваційної продукції), сприяння залученню кваліфікованої робочої сили;

розвиток системи професійної та безперервної освіти;

розвиток малого та середнього підприємництва;

забезпечення ефективної підтримки діяльності територіальних кластерів із коштів консолідованого бюджету України та інститутів розвитку, позабюджетних джерел;

формування, розвиток і тиражування ефективних механізмів приватно-державного партнерства в інноваційній сфері;

розвиток міжнародної науково - технічної і виробничої кооперації.

Аналізуючи і даючи первинну оцінку різних джерел наукового, публічного характеру про національну своєрідність і специфічні підходи до розробки та реалізації кластерної політики, практичної діяльності спеціалізованих організаційних структур, так званих центрів кластерного розвитку, слід зробити висновок про те, що досвід і певні напрацювання ще не мають відображення в науковій літературі. Це, з одного боку, позитивний факт, оскільки даний інформаційний фонд ще не має оформлення, з іншого слід визнати наявність проблемності у відображенні досвіду. Пояснюючи таку ситуацію, можна висловити авторську думку про неповторність багатьох процесів і різноманітність як форм організації та взаємодії, так і культурного фундаменту - феномена національної ринкової та професійної культури.

Більше того, досліджень, присвячених регіональному рівню реалізації кластерної політики, практично немає. Дослідники Oxford Research AS вказують з цього приводу, що складність завдання дуже велика [1]. У практичній діяльності регіональних органів влади набувають реалізації різноманітні програми та плани. Значна кількість планових документів прямо чи опосередковано пов'язана з діяльністю кластерів. Також у так званих кластерних економіках (Фінляндія, Норвегія та ін.) у кожному регіоні набуває реалізації безліч планів, програм, заходів, що формують засади та забезпечують дієвість цієї політики.

Кластерний підхід до розвитку сучасної ринкової економіки, активна інституціоналізація різноманітних кластерних форм взаємодії в системі економічних відносин формується з 90-х рр. ХХ ст. Процеси кластеризації стрімко розповсюджуються по всьому світу і формують нове стійке середовище комунікацій майбутніх інформаційних економік. Так, у Росії питання розвитку кластерів, як нових форм ринкового середовища позиціоновано в таких стратегічних документах, як «Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації на період до 2020 року» та «Стратегія інноваційного розвитку Російської Федерації на період до 2020 року» [2].

Удосконалення управлінських процесів у складних питаннях формування та реалізації кластерної політики – це розробка механізмів та інструментів державної підтримки кластерів. Базовими принципами формування кластерної політики є системність, цільова спрямованість, ринкова орієнтація, наукоємність, інноваційність, інформаційні пріоритети в розвитку.

Основними інструментами у складній і системній підтримці кластерів і кластерних ініціатив слід назвати:

управлінські технології підтримки бізнесу та фінансування спільних НДДКР-проектів;

управлінські технології підтримки галузевих ринків;

комплексний контроль з боку всіх учасників кластеру та інформаційна прозорість діяльності;

маркетинговий розвиток і системна підтримка ринкової та інноваційної інфраструктури (центрів інноваційного розвитку та трансферів технологій , колективного користування інформаційним забезпеченням та обладнанням, прототипування промислового дизайну та ін.);

поява соціальних , організаційних , культурних інновацій та ін. [3].

Узагальнюючи досвід розробки та реалізації зарубіжних програм і різноманітних проектів підтримки кластерів, слід виділити їх ключову характеристику - системність . У накопиченому світовому досвіді державна підтримка надається за найрізноманітнішими напрямками, сферах діяльності, але вона орієнтована на реальні потреби кластерів і має максимальне відображення кластерних ініціатив та проектів. Згідно з таким становищем формується єдність у баченні мети кластерної політики, її комплексному розумінні як формуванні кластерного середовища здатної успішно конкурувати на світових ринках. У рамках такої спрямованості складається список більшості заходів державної підтримки :

формування технопарків і бізнес-центрів підтримки кластеризації (за галузевим та територіальним принципами);

надання спеціалізованих приміщень і землі для учасників кластеру;

система пошуку постачальників і виконавців , організація логістичних центрів ;

організація спільної участі (консорціум) у великих замовленнях;

підтримка в питаннях маркетингового просування продукції кластера, у тому числі на регіональних і зарубіжних ринках (участь у профільних виставках).

У табл. 1 надано систематизоване й узагальнене бачення функцій кластерної політики у розв'язанні пріоритетних завдань розвитку регіону.

Реалізація перелічених функцій в їх системному характері забезпечує подолання таких проблем:

усунення відомчої роз'єднаності на рівні системи відносин «держава-регіон-галузь»;

системна оцінка ринкової середовища;

можливість регулювання та усунення провалів ринків;

виведення вже існуючих форм кластерів з неофіційних форм їх діяльності у відкрити офіційну взаємодію;

формування нових можливостей у погодженні та розв'язанні конфліктів інтересів, як соціальних, так і економічних;

удосконалення та спрощення інформаційного й аналітичного забезпечення кластерної діяльності.

Кластери являють собою об'єкти, що розвиваються. Успішні сьогодні кластери завтра в силу різних причин (у тому числі зовнішніх, таких як науково-технічний прогрес, зміна митних правил, світова кон'юнктура цін) можуть втратити динаміку і перспективи розвитку. Інші кластери, навпаки, тільки виникнувши, почнуть стрімко зростати і стикатися з різними бар'єрами і труднощами. При цьому реалізація спільних проектів розтягнута в часі на декілька років. Формування ж самого кластера може зайняти не одне десятиліття.

Внаслідок значної часової тривалості імовірність незапланованих змін є досить значною. У цьому зв'язку можна з упевненістю сказати , що підтримувані кластери будуть розвиватися по-різному: одні - швидше, інші - повільніше. Відмінності в динаміці розвитку кластерів провокують нові ризики для державної кластерної політики, які полягають в тому , що кластерна політика (ефективна в один період часу) може втратити свою ефективність внаслідок того, що оптимальний вибір об'єктів підтримки в момент ініціації кластерних програм із плином часу виявиться неоптимальним (і, можливо, помилковим). Фундаментальна причина цих ризиків полягає в тому , що держава усувається від спільної роботи над розвитком кластеру із залученням бізнесу, наукових та освітніх установ, інших зацікавлених сторін після виділення коштів (або надання державної підтримки) учасникам кластеру. Для ліквідації цих ризиків необхідно на постійній основі проводити моніторинг та оцінку результативності діяльності кластерів.

Функції кластерної політики у розв'язанні пріоритетних завдань розвитку регіону

Функція	Сфера дії
Організаційна	Визначення пріоритетів процесів кластеризації Розробка, реалізація, корегування й контроль кластерної політики Включення кластерної політики в загальноекономічну і соціальну політику, державні та регіональні стратегії розвитку Розробка та використання національної теорії та методології кластерної політики Формування, адаптація кластерних управлінських технологій стимулювання програм міжрегіонального розвитку кластерів Розмежування повноважень у розробці та контролі кластерної політики Оцінка ефективності політики, діагностування рамках практичної реалізації кластерної політики
Регулювання ринкового середовища	Підвищення якості бізнес-клімату через удосконалення правового та податково-го законодавства Формування та підтримка ринкової інфраструктури, розвиток і підтримка її спеціалізації Фінансування цільових інфраструктурних проектів і комплексних програм Цільова підтримка неефективних ринків Підтримка і стимулювання появи нових ринків
Культурно-просвітницька	Формування національної кластерної культури, її цільова підтримка Зв'язки з громадськістю з реалізації та публічного обговорення кластерної політики Тиражування позитивного зарубіжного та вітчизняного досвіду процесів кластеризації Цільова підготовка фахівців «менеджмент з питань кластеризації» Організація навчання з питань просування кластерних ініціатив
Науково-освітня, дослідницька	Організація освітніх та просвітницьких програм з розвитку кластерів Формування спеціалізованих науково-дослідних і науково-освітніх центрів з питань кластеризації (на базі вищих навчальних закладів) Розробка та контроль реалізації науково-дослідних програм Надання грантів на кращі науково-дослідні та інноваційні проекти підтримки програм і проектів кластерного розвитку шляхом проведення конкурсів Просування кластерних ініціатив наукоємної продукції та послуг в рамках діяльності кластерів
Інноваційно-інвестиційна	Цільове управлінське проектування інноваційних кластерів і процесів інвестування кластерної політики Адаптація світового досвіду з питань інноваційної моделі регіонального розвитку
Інформаційно-аналітична	Формування, підтримки і тиражування нових стандартів інформаційної культури Збір, накопичення, використання і тиражування інформації про кластери, кластерну політику, її нормативно-правове забезпечення та ін. інформації Створення цільових інформаційних баз про кластерний розвиток регіонів Організація та моніторинг кластерного картування на національному та регіональному рівнях Діагностика процесів кластеризації в регіоні Оцінка стримуючих факторів, негативних передумов, що обмежують розвиток кластерів
Маркетингово-брендова	Просування кластерів у світове ринкове середовищі Просування брендів регіональних та національних кластерів

Джерело: розроблено автором

У системі дій та управлінських технологій регіонального менеджменту можливі негативні результати процесу кластеризації та неефективної кластерної політики. На авторську думку, найбільш негативні та впливові з них є такими:

посилення адміністративного впливу;
непрозорість процесів та їхню роз'єднаність;

неефективність оцінки розвитку ринкового середовища;

неефективність використання регіонального потенціалу;

неможливість створення атмосфери довіри;

несумісність економічних інтересів малого та середнього бізнесу з інтересами регіональної влади та великого бізнесу;

несумісність (висока конфліктність) регіональних та галузевих інтересів.

В Україні мають місце певні проблеми, що стримують активну інституціоналізацію кластерів і ускладнюють реалізацію кластерної політики:

наявність значного тіньового сектора економіки;

відсутність системного аналізу стану галузевих і регіональних ринків (невизнання в офіційних документах фактів провалу ринків через неправильну державну політику), відсутність інноваційної й інвестиційної культури, низька культура виробництва;

нерозробленість механізмів державної підтримки кластерних ініціатив;

непрозорість фінансової підтримки бізнесу;

недовіра бізнесу до системи державного, галузевого та регіонального управління;

недостатня розвиненість малого бізнесу, але наявність його унікальних потенційних можливостей;

нерозвинена ринкова інфраструктура;
відсутність довіри між основними суб'єктами економічної діяльності;

низький рівень інституціоналізації інформаційної культури;

недоступність і адміністративний контроль у доступі до дешевих ресурсів;

відсутність культури інформаційної відкритості як у системі державного та ре-

гіонального менеджменту, так і у бізнес-середовищі, недобросовісна конкуренція та її напрям на руйнування позитивного іміджу національних ринків і національного виробника;

низька культура виробництва, відсутність стимулів до впровадження досягнень науково-технічного прогресу;

низька якість бізнес-клімату.

Названі проблеми ставлять під загрозу конкурентоспроможність вітчизняного бізнес-середовища і припускають особливу складність у процесах реалізації кластерної політики. Розв'язання цих проблем не повинно бути відкладено в часі, це питання злободенне і вимагає найшвидшого регулювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Більшість учених, вищого рівня українського менеджменту підкреслюють, що кластерна політика необхідна, адже її за суттю цілеспрямовано і системно може бути сконцентровано на розв'язанні головних проблем національної економіки та формуванні масової експортної орієнтації у великому, малому і середньому бізнесі. Принциповими перевагами національної кластерної політики слід визначити таке. По-перше, можливість розвитку конкурентного ринку, підтримання конкуренції як рушійної сили розвитку науково-технічного і соціального прогресу. По-друге, регулювання монополізації економіки та усунення її прихованих форм, які значно знижують загальну конкурентоспроможність економіки. По-третє, формування системної підтримки сильних і креативних компаній, орієнтованих на створення нових ринків та їх просування у світові лідери.

Література

1. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries / Europe Innova Cluster Mapping Project. – Oxford Research AS. - 2008. – 33 p.
2. Асаул Л.Н. Строительный кластер – новая региональная производственная система / Асаул Л.Н. // Департамент градостроительной политики города Москвы. - 2004. -№6. – с. 16-25.

3. Захарченко В. И. Кластерная форма территориально-производственной организации / В. И. Захарченко, В. Н. Осипов. - Ч. 1. Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе. – Одесса: Фаворит-Печатный дом, 2010. – 122 с.

References

1. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European

countries / Europe Innova Cluster Mapping Project. - Oxford Research AS. - 2008. – 33 r.

2. Asaul L.N. Stroytel'-nyy klaster - novaya rehyonal'naya proyzvodstvennaya sistema / Asaul L.N. // Departament hradostroytel'noy polytyky horoda Moskvy. - 2004. -№6. – s. 16-25.

3. Zakharchenko V. Y. Kla-sternaya forma terrytoryal'no-proyzvodstvennoy orhanyzatsyy / V. Y. Zakharchenko, V. N. Osypov. - ЧН. 1. Ékonomycheskye klastery kak novaya forma orhanyzatsyy proyzvodstva v rehyone. - Odessa: Favoryt-Pechatnyy dom, 2010. - 122 s.

Манн Р. В.

Теоретико-методологические основы формирования кластерной политики

В современной теории и практике регионального менеджмента значительное место отводится такому вопросу, как организация и поддержка процессов кластеризации. В системе кластерных отношений особую роль играет поддержка инициатив со стороны государства, региональных органов власти, местного сообщества. Активное развитие кластеров сформировало новый вид регулирования данной среды – кластерную политику. В статье обоснованы и определены теоретико-методологические основы формирования кластерной политики, представлен общий вывод о несформированности таких ключевых положений, как теоретические обобщения, методологические положения, практический опыт по вопросам эффективной адаптации и специфики особенности отдельных территорий.

Ключевые слова: кластеризация, кластерная политика, концепция, теоретико-методологические основы, инновация, институционализация.

Mann R.

The theoretical-methodological principles of forming of cluster politics

In a modern theory and practice of regional management a considerable place is taken to such question, as organization and support of processes of cauterization. In the system of cluster relations the special role is played by support of initiatives from the side of the state, regional government, of local concord bodies. Active development of clusters formed the new type of adjusting of this environment is cluster politics. The article motivated and determined the theoretical and methodological basis for the formation of the cluster policy is an overall conclusion about the underdevelopment of the key provisions of the theoretical generalization, methodological guidelines, best practices for effective adaptation and the specific characteristics of individual areas.

Keywords: clustering, cluster policy, concept, theoretical and methodological foundations, innovation, institutionalization.

Рецензент: Фінагіна О. В. – доктор економічних управління, професор кафедри «Менеджмент невиробничої сфери» Донецького державного університету управління, м. Донецьк, Україна.

Reviewer: Finagina O. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Management unproductive Department Donetsk state university of management, Donetsk, Ukraine.

e-mail: info@dsum.edu.ua

*Стаття подана
29.10.2013 р.*

